

CÂTEVA DATE ISTORICE LEGATE DE
BISERICA REFORMATĂ DIN GORNEȘTI, JUDEȚUL MUREȘ

Andrei ARCHIUDEAN¹

Cuvinte cheie: *Gornești, Turda, biserică, gotic, catolicism, calvinism*

Keywords: *Gornești, Turda, church, gothic, catholicism, calvinism*

Satul Gornești, în maghiară Gernyeszeg, este atestat documentar cu numele de „Knezeg”, în fostul comitat Turda, din anul 1319, când regele Ungariei, Carol Robert de Anjou, i l-a dăruit lui Toma Szécsényi, în urma sprijinului acordat regelui în luptele sale împotriva răscoalei nobiliare conduse de Matei Csák al III-lea, înfrânt în bătălia de la Rozgony, de lângă Cașovia (în actuala Slovacie). Satul aparținea înaintea unui „necredincios” pe nume Andrei, care a fost deposedat de averile sale deoarece l-a susținut pe Matei. Astfel, prin faptele sale, Toma a devenit progenitorul familiei Szécsényi, făcând parte din noua nobilime ridicată în timpul Angevinilor². De asemenea, Toma a fost menționat în 1321 ca fiind mare vistier al reginei³, în același an a devenit voievod al Transilvaniei⁴, titlu pe care l-a păstrat până în 1342, când a fost înlocuit cu Nicolae Sirokai⁵. Cercetările arheologice din interiorul actualei biserici au scos la suprafață un mormânt din perioada arpadiană, de unde se poate presupune că, în același loc, ar fi existat o biserică mai veche, de secol XIII, însă este greu de confirmat în lipsa altor dovezi⁶.

În veacul al XIV-lea, familia Szécsényi nu a locuit la Gornești, dat fiind faptul că moșia, împreună cu alte posesiuni din zonă, au fost oferite în 1395 lui Sigismund de Luxemburg de către Frank Szécsényi în schimbul unor posesiuni din comitatul Dăbâca. Regele Ungariei a oferit ulterior aceste domenii lui Antal Erdélyi Somkeréki, împreună cu localitățile Dumbrăvioara, Nebanch și Ebes, drept răsplată pentru faptele sale de loialitate față de monarh. Cel de-al doilea nume al familiei sale, „Somkerek”, vine de la satul unde

¹ Facultatea de Istorie din cadrul Universității „Alexandru Ioan Cuza”, IAȘI; Muzeul Județean „Ștefan cel Mare”, VASLUI.

² *DIR*, C, Transilvania, XIV/1, p. 323-326, nr. 367.

³ *DIR*, C, Transilvania, XIV/2, p. 1.

⁴ *Ibidem*, p. 19-20, nr. 51.

⁵ *DIR*, C, Transilvania, XIV/4, p. 106, nr. 115.

⁶ Pósta Béla, Kelemen Lajos și Biás István, *Teleki Mihály temetkezése*, Stief Jenő és Társa Könyvsajtója, Cluj-Napoca, 1913, p. 45.

avea curtea, Șintereag din fostul comitat al Solnocului Interior, din actualul județ Bistrița⁷. Membrii acestei familii susțineau că se trag din familia Becsegergely, o veche familie nobiliară din Ungaria, a cărei rădăcini datează din secolul al XII-lea. Pe lângă neamul Somkerék, au existat și alte familii care erau considerate ramuri cu descendența din nobilii Becsegergely, ca familiile Bethlen, Apafy de Apanagyfalusi, Almakeréky, Léli Tóti, Nemegey și Virágosberky⁸. Familia Erdely de Somkerék a ajuns să se împartă la rândul ei în două ramuri: cea din Șintereag și ramura din Gornești⁹. Privitor la acest eveniment, Nicolae și Ștefan, fiii cei mari ai lui Antal, și-au împărțit stăpânirile în anul 1446, cel din urmă intrând în posesia moșiei din Gornești, unde și-a stabilit reședința¹⁰.

Ștefan Erdely de Somkerek a ocupat funcția de vicevoievod între anii 1462 și 1465, fiind castelan al cetății Gurghiu între anii 1463-1465, din fostul comitat Turda (actualul județ Mureș)¹¹. Stabilirea curții lui Ștefan la Gornești poate fi confirmată prin faptul că acesta a ridicat nava bisericii din sat în 1456, parte din actuala biserică reformată, vechiul clopot al bisericii datează din același an, și de asemenea, pentru că, deasupra intrării de pe partea sudică a edificiului se află sculptată stema familiei Erdely de Somkerék (**Fig. 1, 2**). Existența clopotului (**Fig. 3**) sugerează faptul că, în secolul XV, trebuia să fi existat și un turn, însă nu sunt surse documentare sau arheologice care să susțină această afirmație, cu toate că se poate face o aproximare prin analiza bisericii din Șintereag (**Fig. 4**), construită de ramura familiei Erdély din acest sat și care se aseamănă cu cea din Gornești. Totodată, Ștefan a ridicat și vechiul castel medieval, care a fost menționat pentru prima dată în anul 1477, pe locul unde astăzi se află castelul în stil baroc al familiei Teleki¹². Chiar dacă acesta a încercat să își asigure toate cele necesare pentru curtea sa de la Gornești, în anul 1467, când o parte din nobilii Transilvaniei a început să comploteze împotriva lui Matia Corvinul, Ștefan s-a numărat printre cei răzvrățiți, fapt pentru care i-au fost confiscate posesiunile la sfârșitul aceluiaș an¹³. În același timp, averile ramurii din Șintereag au rămas

⁷ Mihai Florin Husan, *Familia nobiliară Șintereag [Somkerek] și evoluția acesteia de la finalul epocii angevine până în timpul Jagellonilor [secolele XIV-XVI]. A. Dinamica unui domeniu familial 1382-1481*, în „Revista Bistriței”, XXIX, Editura Accent, Cluj-Napoca, 2015, p. 137.

⁸ Karácsonyi János, *Magyar nemzetségek a XIV. Század Közepéig*, vol. I, Magyar Tudományos Akadémia, Budapesta, 1900, p. 214.

⁹ Nagy Iván, *Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal*, vol. IV, Kiadja Ráth Mór, Pesta, 1858, p. 56-57.

¹⁰ Barabás Samu, *Széki Teleki család oklevéltára* (în continuare *Teleki*), vol. I, Budapesta, 1895, p. 24-26.

¹¹ András Kovács, *Arhondologia voievozilor Transilvaniei (1458-1526). Completări și precizări*, în *SMIM*, XXX, 2012, p. 240.

¹² Tüdős Kinga, *A régi gornyesezi várkastély*, Mentor Kiandó, Târgu Mureș, 2009, p. 5.

¹³ Eudoxiu Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*, volum editat de Nicolae Densușianu, vol. II, partea 2, București, 1891, p. 172-175, nr. 153.

intacte, dat fiind faptul că Nicolae și fiul său au ales să nu se implice în revoltă¹⁴. Într-un document din luna decembrie a anului 1468, Matia îi scria lui Nicolae Somkeréki despre faptul că Ștefan a fost iertat după ce i s-au confiscat stăpânirile¹⁵.

În același an, regele Ungariei a dăruit satul Gornești, împreună cu fostele moșii ale lui Ștefan Erdely, dar și ale altor familii răsculate, lui Nicolae Csupor¹⁶. Acesta a fost un comandant loial lui Matia, fiind menționat pentru prima dată drept cavaler al curții regale în 1459, iar mai apoi a fost trimis, în 1467, la Nürnberg pentru a lua parte la discuțiile privitoare la pericolul otoman. În același an l-a însoțit pe rege în Transilvania pentru a înăbuși revolta nobililor ardeleni. În urma victoriei, acesta a primit titlul de voievod al Transilvaniei și comite al secuilor, trecând mai apoi munții spre Moldova, acompaniindu-l pe Matia în campania sa împotriva lui Ștefan cel Mare. Chiar dacă majoritatea posesiunilor sale erau în Transilvania, acesta nu a petrecut mult timp în regiune, deoarece, la întoarcerea armatei regale din Moldova, Nicolae a fost numit guvernator al Moraviei și căpitan al armatei din aceeași provincie¹⁷. În anul 1473, acesta a fost conducătorul apărării cetății de la Nagymihály (actualul oraș Michalovce, din Slovacia) împotriva oastei polone, unde și-a pierdut viața în urma rănilor grave căpătate în timpul luptelor¹⁸. După moartea lui Nicolae Csupor, copiii lui Ștefan Somkeréki nu au ezitat să pornească procese pentru redobândirea fostelor posesiuni ale tatălui lor, dat fiind faptul că satul Gornești a fost donat Justinei Szilágyi, una dintre verișoarele lui Matia Corvinul¹⁹. În cele din urmă, soluția a venit prin intermediul unui mariaj între Ioan, fiul lui Ștefan Somkeréki și Justina, asigurându-se posesiunile familiei Erdely pentru aproape două veacuri²⁰. Tot la sfârșitul secolului XV, mai exact în 1495, este menționat la Târgu Mureș preotul Gernyeszegi István, școlit la o universitate străină, care preda la o școală particulară²¹.

După pătrunderea protestantismului în Transilvania locuitorii din Gornești au trecut treptat la calvinism. Dovada o face faptul că în 1569, la Oradea, în cadrul disputei dintre calvini și unitarieni, a participat și Péter Mátéfi Huszti din Gornești, a cărui semnătură se regăsește și pe „sententia catholica”, redactată la această întâlnire²². Chiar și așa, familia Somkerekki a rămas catolică până ce s-a stins pe linie masculină. Ultimul

¹⁴ Teleki, vol. II, p. 94.

¹⁵ *Ibidem*, p. 94.

¹⁶ *Ibidem*, p. 137-138.

¹⁷ András Kovács, *Posesiunile ardeleni ale lui Nicolae Csupor, voievodul Transilvaniei (1468-1472)*, în „Banatica”, XXXI, tom. II, Muzeul Banatului, Reșița, 2021, p. 34-35.

¹⁸ *Ibidem*, p. 38.

¹⁹ Teleki, vol. II, p. 139-142.

²⁰ *Ibidem*, p. 165-166.

²¹ Keserü Bálint, *Fontes reforum scholasticarum*, Vol. VI, f.e., Seghedin, 1994, p. VII.

²² Juhász István, *A Székelyföldi reformatus egyházmegyéék*, Erdélyi Muzeum-Egyesület kiadása, Cluj, 1947, p. 20.

membru, tot un Ștefan, s-a sfârșit în 1642, lăsând prin testament toate proprietățile Cristinei Mindszenti, soția sa. Trebuie menționat în acest context un eveniment din anul 1636, când o oaste otomană a intrat în Transilvania pentru a-l instala în domnie pe Ștefan Bethlen, campanie încheiată prin înfrângerea atacatorilor la Salonta, de către forțele principelui Gheorghe I Rakoczi. În această perioadă, dat fiind faptul că Ștefan era bolnav, nu a putut să trimită trupe la tabăra lui Rakoczi de lângă Alba Iulia. Astfel, în 1642, principele a confiscat mai multe părți din posesiunile văduvei lui Istvan, inclusiv o parte din moșia Gornești, împreună cu biserica și casa parohială, iar restul satului a rămas în proprietatea Cristinei până la moartea sa din 1664²³. Conform cărții de vizită a bisericii, la un an de la aceste confiscări, în 1643, Dieta Transilvaniei adunată la Apalina a luat decizia ca biserica să treacă la cultul majorității din sat, rezultând de pe seama recensământului că așezarea avea 45 de familii calvine și 37 de familii catolice. În urma plecării clerului s-a promis ridicarea unei biserici pentru catolici în decursul a doi ani, însă convertirea rapidă a credincioșilor nu a mai permis acest lucru. Parohia din sat a aparținut, după trecerea la calvinism, de protopopia Gurghiului, unde se afla și cetatea a cărei domeniu acapara Gorneștiul²⁴.

Următoarea personalitate importantă care a intrat în posesia Gorneștiului a fost Mihai Teleki de Szek, calvin, a cărui familie reprezintă o ramură a vechii familii Garázda, remarcată în special în timpul regelui Sigismund de Luxemburg. Mihai s-a distins la curtea lui Gheorghe Rakoczi, unde era căpitanul gărzii sale de corp. După moartea principelui, acesta s-a alăturat lui Mihai Apaffi, ajungând să avanseze în rang până la funcția de cancelar al Transilvaniei. Prin această apropiere de principe, în jurul anului 1674, a primit moșia satului Gornești, unde și-a stabilit reședința, iar fiindcă în jurul anilor 1680 a devenit un puternic susținător al Habsburgilor, a primit titlul de conte al Sfântului Imperiu, devenind astfel progenitorul tuturor conților Teleki de mai târziu. Tot în 1674 întreținerea bisericii din Gornești a devenit responsabilitatea familiei Teleki, motiv pentru care membrii acesteia au primit și dreptul de a fi înmormântați în interiorul edificiului²⁵.

Primul conte Teleki înmormântat la Gornești a fost însuși Mihai, care a trecut la cele veșnice în urma luptei de la Zărnești, în 1690. Trupul său neînsușit a fost recunoscut cu greu de către secretarul său și a fost dus la Gurghiu, unde era refugiată văduva defunctului, care s-a și ocupat de organizarea ceremoniei funerare. Dat fiind faptul că acesta și-a scris testamentul în 1683, există o descriere clară a modului în care Mihai Teleki a fost înmormântat: specific calvinilor, sicriul său nu trebuia să fie căptușit cu altceva decât o pânză de catifea roșie sau neagră, bătută în cuie, iar purtarea stemelor sau

²³ Koncz József, *Mindszenti Krisztina javai elfoglalása 1842-ben*, în *Történelmi Tár*, Magyar Történelmi Társulat Tulajdona, Budapest, 1885, p. 203-208.

²⁴ <https://repo.proteo.hu/sites/repo.proteo.hu/files/documents/1893/1893-2635.pdf>, p. 17, (Accesat: 12.04.2024).

²⁵ Nagy Ivan, *Magyarország családai. Csimerekkel és nemzékrendi táblákkal*, vol. XI, Kiadja Ráth Mór, Pesta, 1865, p. 78-80.

a steagurilor funerare era strict interzisă. Astfel, ceremonia trebuia să aibă o atmosferă cât mai modestă. La înmormântare au participat numeroși membri ai familiei Teleki, reprezentanți ai orașului Brașov, corul studenților din Cluj și Mihai al II-lea Apafi, a cărui preot de curte, József Nagyari, a ținut o predică²⁶.

În anul 1908, o echipă de cercetători de la Muzeul Național al Transilvaniei a întreprins o campanie de săpături în biserica gotică a satului, descoperind mai multe morminte care datează din secolele XVII-XVIII, inclusiv cel al lui Mihai Teleki și a soției sale, Judith Veér²⁷, ceea ce înseamnă că biserica a fost și necropola familiei până la ridicarea criptei din anul 1764, actuala casă de rugăciune de lângă vechiul edificiu ecleziastic. Mai apoi, cripta familiei de pe dealul de lângă sat, ridicată în secolul XIX, a servit drept loc de veci pentru urmașii lui Mihai. În 1913, odată cu finalizarea lucrărilor de reabilitare a bisericii, osemintele lui Mihai Teleki au fost plasate într-un sarcofag de piatră, adus din cripta lui Francisc Rákoczi, din Košice, care conform cărții de vizită a bisericii, era rezervat lui Francisc al II-lea Rákoczi²⁸.

Se pare că urmașii lui Mihai Teleki și-au luat în serios rolul pe care îl aveau în biserica de la Gornești. În 1795, József Teleki a început ridicarea turnului bisericii, finalizat de către soția sa, Johanna Roth, în 1797. Acoperișul turnului avea o formă diferită decât cel din prezent, fiind unul rotund, în stil bizantin. Forma actuală a fost realizată în anul 1884, când au fost instalate cele patru turlle mici și s-a renunțat la șindriță în favoarea tablei. Pardoseala a fost de asemenea schimbată de către Domokos Teleki și soția sa, Klementina Teleki, în 1868, când s-au adus modificări și la portic²⁹, iar orga datează tot din timpul în care Domokos deținea moșia de la Gornești. Edificiul a căpătat forma actuală (**Fig. 5**) în urma lucrărilor finalizate în 1913, când peretele nordic a fost extins pentru a încăpea mai mulți enoriași, dat fiind faptul că numărul acestora a crescut.

Trebuie menționat faptul că, din secolul XVIII au dăinuit o serie de documente de la vechiul Colegiu Reformat din Târgu Mureș, unde sunt amintiți preoți care au slujit la Gornești. Astfel, primul dintre aceștia a fost Petru Gidofalvi, în 1708, preot reformat și administrator al domeniului Gornești. Ștefan Unyami, este de asemenea menționat în 1718 ca preot al satului³⁰, urmat în 1743 de Martin Péterfi, care, fiind școlit în străinătate, a devenit profesor de limbă greacă la colegiu³¹, iar Mihai Szabó din Gornești este menționat în 1747 ca fiind directorul instituției³². János Sófalvi, școlit la Frankfurt pe Oder, a fost preot în sat între anii 1781 și 1807³³, iar Nicolaus Vajna a fost menționat

²⁶ Pósta Béla, Kelemen Lajos și Biás István, *op. cit.*, p. 9.

²⁷ *Ibidem*, p. 44-45.

²⁸ Informație preluată din cartea de vizită a bisericii reformate din Gornești.

²⁹ Pósta Béla, *op. cit.*, p. 19.

³⁰ Keserü Bálint, *op. cit.*, p. 56.

³¹ *Ibidem*, p. 75.

³² *Ibidem*, p. 77.

³³ Informație preluată din cartea de vizită a bisericii reformate din Gornești.

pentru prima dată în 1718 și a devenit mai apoi protopop de Gurghiu, poziție pe care a ocupat-o până în 1736³⁴.

Având în vedere cele menționate, se poate trage concluzia că evoluția bisericii gotice din Gornești a fost strâns legată de evenimentele istorice și de situația demografică a satului. Fie că este vorba de perioada în care a funcționat drept parohie catolică fie de cea reformată, edificiul de cult a coagulat credința populației, cu cea a nobililor ce stăpâneau domeniul, fiind până în prezent un monument bine conservat al arhitecturii medievale târzii, reprezentativ pentru istoria comunității.

*A FEW HISTORICAL FACTS REGARDING THE REFORMED CHURCH
IN GORNEȘTI, MUREȘ COUNTY*

(Abstract)

Located approximately halfway between Târgu Mureș and Reghin, on the left bank of the Mureș River, the village of Gornești was the center of several noble estates. The church of the current main street of the settlement was built in the 15th century by the Erdély de Somkerék family. Due to its transformations into a Reformed church in the 17th century, a series of modifications were made to the building until the 20th century.

This article aims to present the stages of the evolution of the Reformed church in Gornești through the lens of the personalities and significant events in the history of this village.

³⁴ Keserü Bálint, *op. cit.*, p. 56.

ILUSTRĂȚII

Fig. 1. Stema familiei Erdely de Somkerék, Șintereag, jud. Bistrița.

Fig. 2. Stema familiei Erdely de Somkerék (Sursa: <https://en.wikipedia.org>, accesat: 21.01.2025).

Fig. 3. Clopotul bisericii reformate din Gornești, jud. Mureș.

Fig. 4. Biserica din Șintereag, jud. Bistrița. Sursa: <https://ro.wikipedia.org>.

Fig. 5. Biserica reformată din Gornești, jud. Mureș
(Sursa: <https://reformatus.ro/mediatar/kepgaleriak/gernyeszeg>).